

УДК 378.2:338.48

О. В. Виноградова, О. В. Додонов

**ТУРИЗМ – ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
У КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ ВИСОКОКВАЛІФІКОВАНИХ
КАДРІВ**

Розвиток туризму в Україні на сучасному етапі ускладнюється в наслідок низької якості послуг, що надаються суб'єктами туристичної діяльності, не розвинутої інфраструктури туристичної галузі, не достатньої матеріально-технічної бази, нестабільності податкової і правової політики тощо. Туристична галузь України, володіючи численними природними та історико-культурними ресурсами, фактично є збитковою для країни, додатково провокуючи відтік коштів за кордон без гарантії їх повернення, оскільки виїзний туризм значно перебільшує в'їзний [1, с. 1]. Тому, на жаль, туризм залишається однією з проблемних галузей для України, оскільки впродовж тривалого періоду спостерігається збільшення розриву між обсягами надходжень до бюджету і відтоком грошових коштів з країни, прямо або побічно спровокованих імпортом туристичних послуг – від переказів платежів іноземним туроператорам та іншим суб'єктам приймаючої сторони до особистих витрат туристів, що не враховуються офіційною статистикою.

Економічний аналіз діяльності туристичної галузі за даними Держслужби статистики України у 2011 році («Діяльність готелів і ресторанів») [2], емпірично підтверджує існуючі проблеми її розвитку: фінансовий результат підприємств, які отримали прибуток у галузі становив 649,9 млн. грн., у той час, як збитки склали 1361,7 млн. грн. (сальдо чистого збитку 712,3 млн. грн.); рівень рентабельності за цей період дорівнював -1,0% (найгірший показник був лише у двох галузях – операції з нерухомим майном і надання комунальних послуг); рівень заробітної плати був на передостанньому місці серед усіх галузей та дорівнював 1777 грн., при середньому рівні по економіці 2633 грн. (за 2002 – 2010 рр. був найнижчим); при тому, що потреба у працівниках у 2011 р. складала 1100 осіб, працевлаштовано було 19400 осіб, а за період 2002 – 2011 рр. кількість працевлаштованих перевищувала потребу у 17 – 23 рази щороку.

Очевидно, що проблеми розвитку галузі відбиваються в економічних показниках, а причини їх виникнення криються як в політико-правовій та економічній сферах, так і в соціально-демографічній – на ринку праці галузі, де наочно підтверджується дисбаланс між попитом та пропозицією робочої сили, яка намагається працевлаштуватися з наміром отримувати, як це не парадоксально, занадто низку, неконкурентоспроможну офіційну заробітну плату. Очевидно також, що згода потенційного працівника на низький рівень

оплати праці свідчить про відповідно низький рівень його кваліфікації – теоретично це доведено вченими, які вивчають проблеми економіки праці. Звідси виникає протиріччя між кількістю підготовлених висококваліфікованих фахівців для галузі (бакалаврів, спеціалістів, магістрів, кандидатів і докторів наук, які займаються проблемами розвитку туризму), рівнем оплати праці у галузі та її нестабільним і збитковим розвитком. Відтак, однією зі сфер, в якій продукуються окреслені вище проблеми, можна визнати освітню сферу, де відбувається підготовка висококваліфікованих кадрів для галузі.

Аналізуючи зміст наукових праць українських учених, які опікуються проблемами підготовки фахівців для галузі з точки зору теорії і методики управління освітою (паспорт спеціальності 13.00.06), теорії та методики виховання (паспорт спеціальності 13.00.07) і теорії та методики професійної освіти (паспорт спеціальності 13.00.04), можна виділити таких учених-педагогів, як С.А. Гринько, Л.В. Кнодель, С.О. Сисоєва, М.І. Скрипник, В.К. Федорченко, Н.А. Фоменко, Л.В. Чорна, Г.П. Щука [3 – 9]. Об'єктом досліджень цих учених є: система освіти у цілому, безпосередню систему виховної роботи у ВНЗ, система професійної підготовки. При цьому, напрямками досліджень із точки зору педагогіки, за якими вченими пропонується вирішувати проблему підготовки фахівців для туристичної галузі, здебільшого є роль та функції держави в галузі управління освітою (у т.ч. на рівні регіону), технологія та засоби управління ВНЗ, впровадження інноваційних процесів в систему управління освітою, удосконалення стандартів у галузі управління освітою, професійно-творчий розвиток студентів, моніторинг, контроль та оцінювання в галузі управління освітою. З цих питань вчені ведуть пошук впливу на систему ВНЗ із метою підвищення якості організації навчального процесу при підготовці фахівців для туристичної галузі. За іншими напрямками вчені ведуть пошук удосконалення самої виховної роботи у ВНЗ та взаємовідносин між викладачем і студентом на основі впровадження сучасних педагогічних технологій, формування ціннісного підходу до виховання студентів, оптимізації виховного процесу та його гуманізації, побудови системи ціннісно-трудових професійних орієнтацій і індивідуалізації професійного самовизначення, формування екологічної культури особистості.

Безперечно, ці наукові пошуки заслуговують на повагу з точки зору формування внутрішнього середовища у підсфері (системі освіти), яка сприяє розвитку туризму в Україні, оскільки галузі потрібні всебічно освічені фахівці. Але, педагогічний напрямок не охоплює коло проблем підготовки висококваліфікованих фахівців, які здатні вирішувати вище визначені практичні проблеми розвитку туризму в Україні. З цієї точки зору, педагогічний напрямок має прикладне, а не фундаментальне (базове) значення для розвитку туризму в Україні.

Такий висновок підтверджено й аналізом змісту галузевих стандартів вищої освіти України (ГСВОУ), відповідно до яких в Україні здійснюється підготовка бакалаврів, спеціалістів і магістрів для туристичної галузі. Так, зокрема: згідно ГСВОУ 6.140103-12, за яким в системі вищої освіти навчають майбутніх бакалаврів за напрямом підготовки 6.140103 «Туризм», фахівець із цією кваліфікацією повинен, поруч із іншим, вміти проектувати організаційну структуру підприємств у сфері туризму, управляти бізнес-процесами підприємств у сфері туризму, застосовувати основи комунікативного менеджменту у практичній туристичній діяльності, аналізувати та прогнозувати результати господарської діяльності підприємств у сфері туризму, вести облік формування та використання фінансових результатів у туризмі, проводити комплексні маркетингові дослідження та визначати ринкові можливості розвитку підприємств сфери туризму, перспективні цільові сегменти споживачів, обґрунтовувати товарну, цінову, комунікаційну, збутову політику та брендінг підприємств сфери туризму. При цьому, згідно цього ж ГСВОУ, бакалавр у сфері туризму повинен аналізувати тенденції та закономірності розвитку туризму, економічні, соціальні, політичні, культурологічні події для встановлення причинно-наслідкових зв'язків розвитку туризму, економічну та соціальну ефективність туристських обмінів, доходів від туризму, мультиплікативного його впливу на розвиток економіки, обсяги реалізації туристичного продукту, ризики підприємницької діяльності у туристичній сфері [10, с. 11 – 13]. Очевидно, що при розробці ГСВОУ у 2012 р. були врахованими проблеми розвитку туризму України, та відбулося зміщення акцентів у підготовці студентів від прикладних для галузі географічних, історичних та (або) педагогічних напрямків до фундаментального – економічного.

Ці вимоги є базовими та необхідними для підготовки спеціалістів зі спеціальності 7.14010301 «Туризмознавство (за видами)», згідно ГСВОУ 7.14010301-12. Нажаль, у стандарті не визначено додаткові вимоги щодо знань та вмінь спеціаліста у галузі, але стає зрозумілим, що отриманні знання на бакалавраті надають можливість виконати майбутньому спеціалісту дипломну роботу, в якій він здатен використати спеціальні знання на рівні новітніх досягнень науки про туризм з метою розв'язання складних професійних завдань у галузі, на основі використання сучасних наукових методів для аналізу проблем і обґрунтованих шляхів їх вирішення [11, с. 12].

Стає зрозумілим, що й для підготовки магістрів зі спеціальності 8.14010301 «Туризмознавство (за видами)», основними є вимоги ГСВОУ 8.14010301-12 щодо знань та вмінь, на основі яких майбутній магістр здатен виконати магістерську роботу проблемного характеру, в якій відображаються актуальні питання розвитку туризму в світі, країні (регіоні, дестинації), формування і реалізації національних туристичних продуктів спеціалізованого (видового) туризму на основі регіонального підходу, розробки програм туристичного (екскурсійного)

обслуговування, обґрунтування заходів щодо розвитку туристських дестинацій та туристичних кластерів в Україні, практичного використання прогресивних технологій туристичного і екскурсійного обслуговування з урахуванням досягнень сучасної теорії та методології науки про туризм [12, с. 12].

Відтак, базовим для вирішення проблем розвитку туризму, та отримання необхідних знань і вмінь у системі вищої освіти в Україні є економічний напрямок наукових досліджень. Для отримання цих знань і вмінь студентам на бакалавраті викладаються такі нормативні дисципліни, як «Вища та прикладна математика», «Статистика», «Економічна теорія», «Маркетинг», «Маркетинг у туризмі», «Менеджмент у туризмі», «Комунікативний менеджмент», «Менеджмент організацій», «Економіка підприємства», «Облік і аудит», загальна кількість кредитів на які складає 36 за 4 роки навчання. Як рекомендовані за вибором додатково пропонуються такі дисципліни, як «Регіональна економіка», «Планування і організація туристичного бізнесу», «Страховання».

У магістратурі викладаються такі нормативні економічні дисципліни, як «Управління якістю туристичних послуг», «Управління проектами в туризмі», загальна кількість кредитів на які складає 4,5 за півтора року навчання та рекомендовані за вибором – «Економіка туризму», «Стратегічний менеджмент», «Стратегічний маркетинг», «Логістика у туризмі», «Управління розвитком туризму».

Безперечно, що отримання знань із цих дисциплін дозволяє майбутньому фахівцю або менеджеру вирішувати важливі завдання на практиці, що дозволить вивести туристичну галузь в Україні з кризи. Логічним також є той факт, що дійсно виправданий рівень кваліфікації магістра за фахом, спонукатиме його до прикладання праці у науково-освітній діяльності для отримання вищої наукової кваліфікації за економічним профілем – кандидата та, у майбутньому, можливо й доктора економічних наук. І у цьому контексті на особливу увагу заслуговують напрямки наукових досліджень за економічними спеціальностями, за якими в Україні здійснюється підготовка наукових кадрів вищої кваліфікації, та які можна визнати базовими (фундаментальними) з точки зору вирішення практичних проблем розвитку туризму: 08.00.03 – «Економіка та управління національним господарством», де колом наукових інтересів є розвиток туризму як галузі національної економіки; 08.00.04 – «Економіка та управління підприємствами», де колом наукових інтересів є вдосконалення діяльності суб'єктів господарської діяльності, управління всіма ресурсами на локальному рівні (у т.ч. – персоналом); 08.00.05 – «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка», де колом наукових інтересів є розвиток туризму на регіональному рівні; 08.00.06 – «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища», де колом наукових інтересів є раціональне використання

природних ресурсів у галузі; 08.00.07 – «Демографія, економіка праці соціальна економіка і політика», де колом наукових інтересів є вирішення проблем на ринку праці у галузі та її соціального розвитку.

При підготовці висококваліфікованих кадрів для галузі, здатних вирішувати проблеми її розвитку як у практичному, так і науковому та освітянському напрямку, на особливу заслугу має якісний склад викладачів і їх кваліфікація. Очевидно, що для вирішення завдань, які закладені у ГСВОУ для будь-якого рівня підготовки, та, відповідно – для викладання економічних дисциплін, профільна кафедра повинна мати науковий потенціал відповідного рівня – штатних працівників із вищою науковою кваліфікацією. У цьому контексті позитивним можна визнати досвід окремих ВНЗ України, в яких цей потенціал було накопичено ще до впровадження ГСВОУ, та який реалізується на цей час, а саме: кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу Київського національного торговельно-економічного університету, яку очолює доктор економічних наук, а на кафедрі працюють 5 докторів і 11 кандидатів економічних наук, та 1 юридичних; кафедри туризму Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, яку очолює доктор економічних наук, а у штаті працюють 6 кандидатів економічних і 1 кандидат біологічних наук; кафедри туристичного та готельного бізнесу Полтавського університету економіки і торгівлі, яку очолює доктор економічних наук, а у штаті працюють 2 кандидати економічних, 3 кандидати географічних й 1 кандидат філософських наук; кафедри туризму та готельного господарства Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, яку очолює доктор економічних наук, а у штаті працюють 3 кандидати економічних, 2 кандидати історичних і 1 кандидат географічних наук.

Саме у цих ВНЗ функціонують наукові школи з розвитку туризму на національному, регіональному та локальному рівнях, викладачі з вищою науковою кваліфікацією здатні забезпечити повний курс якісних лекцій не тільки з визначених вище економічних дисциплін, але й розширюють їх перелік такими, як «Реклама в туризмі», «Інноваційні технології в туризмі», «Антикризове управління в туризмі», «Економіко-математичне моделювання діяльності туристичних підприємств», «Управління персоналом у туристичній індустрії», «Світовий ринок туристичних та готельних послуг», «Стратегічне управління підприємствами туристичної індустрії», «Інвентивний менеджмент». Перспективними напрямками наукових досліджень у наукових школах цих ВНЗ із точки зору фундаментального вирішення проблем туристичної галузі можна визнати такі, як: «Соціально-економічні проблеми стратегічного розвитку туризму за принципами сталості», «Управління якістю готельних послуг», «Стратегічний розвиток підприємств готельного господарства в Україні», «Дослідження кон'юнктури міжнародного ринку готельних та туристичних послуг»,

«Інноваційні напрями розвитку туристичного бізнесу», «Туристичні дестинації: теоретико-методологічні основи формування та механізми», «Організаційно-економічні інструменти забезпечення економічної безпеки підприємства на ринку туристичних послуг», «Стратегія економічного розвитку спортивного туризму в Україні», «Управління стратегічним розвитком зеленого туризму в Україні», «Формування організаційних систем інвентивного менеджменту», «Реінжиніринг бізнес-процесів туристичних підприємств в системі антикризового менеджменту» та інші.

Безперечно, для розвитку туристичної галузі в Україні можуть бути корисними наукові дослідження за історичними напрямками (паспорт спеціальності 07.00.06 – «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни») з точки зору відродження історико-культурної спадщини, за географічними напрямками (паспорти спеціальностей 11.00.02 – «Економічна і соціальна географія», 11.00.01 – «Конструктивна географія і раціональне природокористування», 11.00.12 – «Географічна картографія») з точки зору дослідження привабливих для туристів регіонів і розробки туристичних маршрутів, за напрямком державного регулювання процесів у галузі (паспорти спеціальностей 25.00.02 – «Механізми державного управління» та 25.00.04 – «Міське самоврядування») з точки зору вдосконалення процесу управління галуззю на національному та місцевому рівнях, за напрямком правового забезпечення (паспорти спеціальностей 12.00.04 – «Господарське право, господарсько-процесуальне право» та 12.00.06 – «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природо ресурсне право» з точки зору вдосконалення нормативно-правового регулювання діяльності суб'єктів у галузі та вирішення проблем в екологічному та природному середовищі, яке, як де-факто, приваблює туристів. Але ці напрями наукових досліджень, як і освітянські, мають прикладне значення щодо вирішення проблем у культурній та природній сферах, які входять до туристичної галузі, та у політико-правовій, які на неї впливають. При цьому, як було аргументовано вище, базовим є економічний.

Відтак, на основі проведених досліджень можна дійти наступних висновків: для вирішення проблем розвитку туристичної галузі в Україні пріоритетне значення має розвиток наукових шкіл економічного напрямку; з метою підготовки висококваліфікованих кадрів для галузі, ВНЗ повинні мати відповідний науково-педагогічний потенціал, який здатен викладати економічні дисципліни на високому рівні; для виконання галузевих стандартів вищої освіти України, відповідно яких в Україні здійснюється підготовка бакалаврів, спеціалістів і магістрів для туристичної галузі, потребується аналіз якісного складу професорсько-викладацького складу кафедр, які є випускаючими, та збалансування між обсягами навантаження та можливостями викладачів охопити весь

спектр економічних дисциплін, які є необхідними при організації навчального процесу у ВНЗ.

Список використаної літератури

- 1. Дехтяр Н.А.** Державна підтримка розвитку туризму у цільових програмах / Дехтяр Надія Анатоліївна: Автореферат дис. канд. екон. наук за спец. 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Харків; Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України, 2011. – 22 с.
- 2. Офіційний сайт** Державного Комітету статистики України [Електроний ресурс] – джерело доступу <http://www.ukrstat.gov.ua>.
- 3. Гринько С.А.** Рынок подготовки туристских кадров: реалии и перспективы развития / С.А. Гринько // Слобожанський науково-спортивний вісник: Зб. наук. праць. – 2006. – №10. – С. 243-246.
- 4. Кнодель Л.В.** Сучасна концепція системи туристської освіти // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: зб.наук.праць. – Київ – запоріжжя, 2004. – Вип. 32. – С. 338-343.
- 5. Федорченко В.К.** Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму / Федорченко Володимир Кирилович: Автореферат дис. доктор. екон. наук за спец. 13.00.04 – теорія та методики професійної освіти. – Київ; 2005. – 42 с.
- 6. Педагогіка** туризму. Навч. посіб. для студентів ВНЗ: Федорченко В.К., Фоменко Н.А., Скрипник М.І. – К.: Вид. «Слово», 2004. – 296 с.
- 7. Педагогічні технології** у неперервній професійній освіті: Монографія / С.О. Сисоєва, С.М. Алексюк та інші; За ред. С.О. Сисоєвої. – К.: ВППОЛ, 2001. – 502 с.
- 8. Сакун Л.В.** Теория и практика подготовки специалистов сферы туризма в развитых странах мира: Монография – К.: МАУП, 2004. – 339 с.
- 9. Чорна Л.В.** Вимоги до змісту та форм підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі в США / Л.В. Чорна // Вісник Черкаського університету. – 2009. – Випуск 148. – С. 7-12.
- 10. Галузевий стандарт** вищої освіти України (ГСВОУ) 6.140103-12. – К.: Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, 2012. – 17 с.
- 11. Галузевий стандарт** вищої освіти України (ГСВОУ) 7.140103-12. – К.: Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, 2012. – 14 с.
- 12. Галузевий стандарт** вищої освіти України (ГСВОУ) 8.140103-12. – К.: Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, 2012. – 14 с.

Виноградова О. В., Додонов О. В. Туризм – як предмет наукових досліджень у контексті підготовки висококваліфікованих кадрів

У статті розкрито проблеми розвитку туризму в Україні; на основі аналізу змісту галузевих стандартів вищої освіти України та дисциплін, які викладаються за напрямком підготовки «Туризм», доведено пріоритет економічної складової; досліджено досвід провідних ВНЗ; надано рекомендації щодо вдосконалення організації процесу

підготовки висококваліфікованих фахівців для туристичної галузі в системі вищої освіти.

Ключові слова: туризм, проблеми освіти, галузеві стандарти, вища освіта, кадри.

Виноградова Е. В., Додонов О. В. Туризм – как предмет научных исследований в контексте подготовки высококвалифицированных кадров

В статье раскрыты проблемы развития туризма в Украине; на основе анализа содержания отраслевых стандартов высшего образования Украины и дисциплин, преподаваемых по направлению подготовки «Туризм», доказан приоритет экономической составляющей; исследован опыт ведущих ВУЗов; даны рекомендации по совершенствованию организации процесса подготовки высококвалифицированных специалистов для туристической отрасли в системе высшего образования Украины.

Ключевые слова: туризм, проблемы образования, отраслевые стандарты, высшее образование, кадры.

Vynogradova E. V., Dodonov O. V. Tourism – Like a Category of Scientific Researches in the Context of Preparing of High Quality Specialists

The article exposes general and educational issues of development of tourism in Ukraine. Are the main factors that hinder the development of tourism in Ukraine.

The comparative analysis of fundamental scientific schools of Ukraine, which focused on the development of tourism; being based on analysis of maintenance industry standards higher education in Ukraine and disciplines taught to direction of preparation «tourism», explaining priority of economical element, investigating experience of institute, carrying reparation of specialists in industry. Identified promising lines of research in the field of tourism on passports of specialties of the Higher Attestation Commission of Ukraine on economy, education, public administration, law, geography, history.

Explaining priority of economical of fundamental promising lines; offered some recommendation to improve the process of preparation specialists for tourists industry to the system of higher education in Ukraine.

Key words: tourism, educational issues, industry standards, higher education, specialists.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2013 р.

Стаття прийнята до друку 31.05.2013 р.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Ваховський Л. Ц.